

Heltai
Miklós

Nevelés – a lelkek összhangja

Karácsony Sándor pedagógiája a 21. századi Magyarországon

Karácsony Sándor nemcsak a szerző pedagógiai-tudományos érdeklődésének tárgya: keresztapja is. A magyar királyi Zrínyi Miklós Főgimnáziumban édesapjának osztályfőnökeként (1919–1927) alakult ki kettejük életre szóló kapcsolata-barátsága. E dolgozat röviden összefoglalja Karácsony Sándor pedagógiai rendszerét és módszerét, kiemelve azon vonatkozásait, amelyek ma is – új meg új pedagógiai módszerek feléledése, kialakulása és elhamvadása közepette – időszerűvé teszik tanulmányozását, újbóli beemelését az iskolai gyakorlatba. Írásának célja az érdeklődés felkeltése egy korában rendkívül népszerű pedagógus iránt, akit „a jövőbe vetett hit optimizmusa” tartott meg emberként, tanárként egyaránt.

Karácsony Sándor a 20. század első felében olyan neveléstudományi rendszert alkotott, amelyet korának ifjúsága és szellemi nagyjai egyaránt elismertek és méltányoltak. 1891-ben született Földesen, a debreceni Református Kollégium nevelte, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, majd Genfben, Münchenben, Bécsben egészítette ki. Gimnáziumi tanárként dolgozott Budapesten, majd a Magyar Tudományos Akadémia szótárszerkesztő bizottságának munkatársa volt. 1934-től egyetemi magántanár Debrecenben, 1942-től ugyanott a pedagógia nyilvános rendes tanára volt. Vezetője, illetve munkatársa a kor vallásos ifjúsági mozgalmainak, a cserkészetnek, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületnek. Mozgalmi munkája, sokoldalú publikációs tevékenysége, 1938-tól megjelenő neveléstudományi művei révén korának egyik legismertebb tudósává lett, különösen az egyetemi ifjúság körében örvendett nagy népszerűségnek. A kiépülő kommunista diktatúra 1948-tól fokozatosan kiszorította a tudományos életből és a közéletből is, 1950-ben kényszernyugdíjazták, majd nyugdíját is megvonták. Budapesten halt meg 1952-ben.

1991-ben Karácsony Sándor még élő tanítványai egyesületet alapítottak,¹ hogy műveit újra kiadják, és eszméit ismét beemeljék a pedagógiai köztudatba. Ily hosszú idő eltelte után azonban önként adódik a kérdés: érvényes-e még és mennyiben Karácsony-nak a maga korában a reveláció erejével ható neveléstudományi-nevelésfilozófiai eszmerendszere?

Ahhoz, hogy a kérdésre érdemben válaszolhassunk, meg kell kísérelni Karácsony Sándor pedagógiájának áttekintését és sajátos tudományos nyelvezetének egyeztetését a mai szóhasználattal. A rendelkezésre álló terjedelemben ez igen nehéz feladat, szerencsére könyvei már új kiadásban is rendelkezésre állnak.²

¹ Az egyesület neve: Csökmei Kör (Pécel), 1991 óta évente többnapos konferenciákon ismertetik Karácsony Sándor pedagógiáját. Karácsony Sándor családja nemesi előnevén (Csökmei Sándor) adta ki verseit.

² Karácsony Sándor művei (az évszámok az első kiadás, illetve a legutóbbi, a Csökmei Kör támogatásával a Széphalom Könyvműhelynél megjelent életműkiadás évszámát jelölik): *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*, 1939, 2009; *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*, 1938, 2010; *A könyvek lelke (Jelrendszer és jelképrendszer. Irodalmi nevelés)*, 1941, 2006;

* * *

Mit mond tehát Karácsony Sándor a nevelésről, a nevelés lehetőségeiről?

A nevelés sok más emberi kapcsolathoz hasonlóan elsősorban azt jelenti, hogy egyik ember a másiknak képes adni és képes a másiktól elfogadni. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha nem tartanak egymástól, ha nem akarja egyik a másikat felhasználni, becsapni, leigázni, tehát egymást egyenjogú félnek tekintik, mert csak így jöhet létre köztük becsületes csereviszony. Az egyenjogúság nem egyenrangúságot jelent: a gyermek, kamasz a maga gyermek-kamasz mivoltában teljes értékű ember, felnőttet játszva nem az, mert a felnőtt terheket még nem bírhatja, felnőtt kompetenciákkal nem rendelkezik. De ez fordítva is igaz, a tanár nem adhatja ki magát gyermeknek-kamasznak, mert ez a partner becsapását jelenti. Aki tehát gyerekekkel-kamaszokkal akar tisztességes csereviszonyt, az gyermek, kamasz, ifjúi mivoltukban ismerje és becsülje bennük az embert – felnőttként. Ám bármily meglepő: a tanár is ember, ez a figyelmeztetés viszont a diákoknak szól!

* * *

Persze a csereviszony olyan, hogy az egyiknek eladnivalója van, a másiknak meg szüksége van arra, amit kínálnak. Ami a nevelésre vonatkoztatva annyit jelent, hogy vagy van a tanárnak tisztességes, megbízható tudása tárgyából-tudományából, vagy nem tanár, hiába van róla papírja. Ha viszont a diák nem azt érzi, hogy neki meg éppen az kell, amit az iskolában kínálnak, értelmetlen az ottléte, valójában nem diák. (Nem merném állítani, hogy manapság csupa-csupa igazi tanár és igazi diák koptatja az iskolák padlóját, bár öröndetesen sok van belőlük.)

Az iskola azonban – bevallottan – nemcsak a tudásanyag átadásával akarja az ifjabb nemzedék tagjait társadalmi létezésre alkalmassá tenni, hanem gyermeki-ifjúi személyiségük felnőtt személyiséggé formálódásának elősegítésével is, hogy majdan az iskola védett világán kívül is megtalálják helyüket, szerepüket, s annak betöltésében felelősséget is vállaljanak. Karácsony Sándor hatályon kívül helyezte azt az elképzelést, amely szerint a személyiség formálása a nevelő feladata lenne, s megállapította, hogy kettejük kölcsönhatása az, amelyben ott van a formálódás lehetősége. A kölcsönhatásban pedig csak az tud hatni, akinek – megint csak – többete van, de ez a többlet több, mint „csak” tudás. Annyival több, amennyivel a lélek több, mint intellektus. A nevelésben részt vevők lelki működésének többlete teszi a tanár–diák viszonyt is többé-mássá az eladó–vevő viszonytól (bár mostanában vannak olyan pedagógiai irányzatok, amelyek ezt tagadják).

Az ifjúi léleknek olyan partnerre van szüksége, akiben megvan az a többlet, ami a pszichét, az intellektust „átlekesíti”: személyiség. Személyiségre csak személyiség tud hatást gyakorolni: lélek lélekkel viszonyul, s ez jelenik meg a pszichés relációkban. Karácsony Sándor felfogása szerint régóta ismeretesek azok a pszichés kapcsolati formák, amelyekben emberek képesek egymásra hatni és a hatást elszenvedni, s ezek az iskolában sem lehetnek mások, mint abban a bizonyos nagybetűs életben: a művészi, nyelvi és társadalmi viszonyulások. Azaz a nevelő álljon készen arra, hogy művészetben, nyelvben és diákjaival való társas közösségben keressen és találjon szerepet magának és

A magyar világnézet (Világnézeti nevelés), 1941, 2007; A magyarok Istene (Vallásos nevelés), 1943, 2004; A magyarok kincse (Értékrendszer és axiológia), 1944, 2008; Magyar ifjúság (Tettrendszer és etika), 1946, 2005; Ocsúdó magyarság (Szokásrendszer és pedagógia), 1942, 2002; A magyar demokrácia (Függetlenségre – autonómiára nevelés), 1945, 2011; A magyar béke (Háborúból békére – reformra nevelés), 1947, 2011.

növendékeinek, ha valóban hatni akar (akiknek fejlődési stádiumuktól függően más és más a művészete, nyelve, társadalma, mint a felnőtteké). Hogy ez milyen nehéz feladat, csak az tudja, aki már próbálta. Lét és nemlét kérdése tehát a nevelő számára, hogy megtalálja azt a szót, gesztust, szerepet, amellyel megteremtheti a kapcsolatot növendékével, növendékeivel, amely igazándiból tanárrá teszi: tanári léte vagy nemléte múlik rajta. Mert az ifjú lélek számára is csak egy igazi kérdés a fontos: mi végre is van a világon? Erre a kérdésre pedig csak az válaszolhat érdemben, aki a választ hivatásában találta meg.

* * *

Minthogy az iskolában az érdekelt felek elsősorban és többnyire mégiscsak élszóban kerülnek egymással kapcsolatba, Karácsony Sándor alapvető követelménynek tartotta, hogy a közlés érthető, világos legyen. Ő a maga korában úgy látta, hogy ennek egyik első akadályja, hogy az iskola, a tantárgyak nyelve nem a magyar nyelv törvényszerűségeihez igazodik. Ezzel kapcsolatban számos esetben bizonyította, például szülőfalujában, Földesen, ahol „kísérleti parasztgimnáziumot” szervezett (KARÁCSONY 2009, 203. o.), hogy nem lehetetlen vállalkozás magyar emberekhez magyarul beszélni, még az iskolában sem. Vajon mostanra már megoldódott ez a probléma?

A közlés világossága továbbá akkor valósul meg, ha tantárgya-tudománya mondanivalóját a tanár egyértelmű nyelvi jelekké formálja, a diák pedig így veszi tudomásul. Azaz a feleknek meg kell tanulni a tantárgy, a tudomány nyelvét beszélni és érteni, ami az előbbiektől figyelembevételével még ma sem könnyű feladat Magyarországon, de megkerülhetetlen.

Kontra György³ erre vonatkozó nézeteit idézem szabadon: nem okvetlenül az fontos, hogy a tudományos műszo magyar legyen, hanem az, hogy a hallatán kép jelenjen meg a hallgató belső filmvásznán, és az a kép egyjelentésű legyen. Ha azt mondom: tehéntrágya, nem vitás, hogy mindenki belső kivetítőjén ugyanaz a kép jelenik meg (esetleg szageffektussal együtt). Ha azt mondom: lézer, nem biztos, hogy mindenki belső filmvásznán az a felirat jelenik meg: *light amplification by stimulated emission of radiation*, még csak az sem biztos, hogy a magyar emberén ennek a fordítása: fény erősítése indukált sugárzás kibocsátása révén. De ha nem az, hogy olyan fénysugár, ami nagyon erős és vágni is lehet vele, meg sok minden egyebet, tehát *lézer*, akkor baj van, mert semmit nem jelent. Ugyanezt végigvehetnénk a *radio detection and ranging*gel, azaz a rádiós kutatással és méréssel, mert vagy *látjuk azt a láthatatlan* elektromágneses rezgéssugarat, azaz a *radart*, ami visszaverődve egy képernyőn kirajzolja a keresett tárgy kicsinyített képét, vagy nem látunk semmit, hiába mondjuk végig a szó szerinti magyar fordítást. De ezt mondja Karácsony Sándor is: a magyar nyelvszemlélet képes az idegen szavakat is magyarrá tenni, ha képi erejével tartalommal tölti meg őket.

Még egyszerűbben: a tanár a feladat alól nem bújhat ki azzal, hogy a tudományosság az érthetlenséggel azonosítja. Tessék a diákkal együtt szenvedni, míg mindketten nem látják a jel jelentését ugyanannak.

Egyébként magyar szavakkal is lehet olyan „tudományos” nyelvezetet produkálni, amin a „beavatotakon” kívül élő magyar ember nem beszél, és amit nem is ért – mert nem is jelent semmit. (Aki nem hiszi, olvassassa szorgalmasan az *Irodalomtörténeti Közleményeket*.)

³ Karácsony Sándor életútjának és tudományos rendszerének legalaposabb feldolgozása Kontra Györgynek köszönhető. *Karácsony Sándor, a nagybírú professzor* című könyve (KONTRA 2003) átfogó képet ad nyelvészetileg, lélektanilag, logikailag megalapozott neveléstudományi rendszeréről, nevelésfilozófiájáról, általános filozófiai nézeteiről. Ismerteti középiskolai és egyetemi tanári működését, a kor vallásos ifjúsági mozgalmaiban játszott szerepét, valamint szépirodalmi és kegyességi műveit is.

A dolognak azonban ezzel sincs vége, hiszen, mint már szó volt róla, köztudott: más nyelven ért a kisgyerek, máson a serdülő, máson az ifjú. Aki tehát szót akar érteni velük, annak érteni és beszélni kell gyerekül-kamaszul. Karácsony Sándornak e vonatkozásban volt egy szemléletes hasonlata: a misszionáriusok tudják, hogy aki kínaiakat akar megtéríteni, annak tudnia kell kínaiul, sok pedagógus viszont nem tudja, mit jelent a gyerek, kamasz, fiatal felnőtt nyelvén tudni. A kisgyermek nyelve a játék, a serdülőé a probléma, az ifjú emberé a késhegyig menő vita, állapította meg annak idején, ez azonban nem jelenthet öncélú, infantilis játszadozást, konkrét tudás nélküli „léggömbhámozást” probléma és vita címén. Kérdés, hogy változtak-e azóta a gyermekek-ifjak életkori nyelvi sajátosságai, vagy némileg torzultan, a gépi civilizáció által elfedve, de ugyanazok, mint régebben. (És sok „céhbeli” ugyanúgy nem ismeri ezeket, mint annak idején.)

Aki szót akar érteni, annak a beszéde nemcsak érthető és világos kell hogy legyen, hanem érvényes is. A tanár felelőssége az érthetőség, a tankönyvek összeállítóié az érvényesség. Karácsony Sándor annak idején a „tananyag” számos tételéről állapította meg, hogy elavult, érvénytelen. Egyetlen példa csak: a mondat beszédünk és írásunk legkisebb, még értelmes szakasza – erről az akkori meghatározásról írta, hogy körülbelül ugyanazt a színvonalat képviseli a nyelvtan tanításában, mintha a földrajzos azt tanítaná, hogy a Föld tányér alakú és az Okeanos folyja körül (KARÁCSONY 2009, 57. o.).

A következő meghatározást egy 2011. évi érettségi puskából másoltam ki, tehát nyilván a mai iskolai nyelvtan álláspontját képviseli: „A mondat fogalma: egy vagy több szóból álló nyelvi egység, amely egy gondolattal viszi tovább a mondanivalót. A beszédnek nyelvtani szabályok szerint összeszerkesztett, egy vagy több szóból álló nyelvi egysége.”

KARÁCSONY Sándor hetvenvalahány évvel ezelőtt úgy gondolta, hogy a mondat egy egységes képzeletbeli kép részekre bontása beszédünkben abból a célból, hogy a hallgató képzeletében újra egységes képpé álljon össze (2010, 29. o.). A ma nyelvtudományából találhattam volna példát olyan mondatértelmezésre, amely lényegesen modernebb a középiskolainál, és nagymértékben közel áll Karácsony Sándor felfogásához. Minthogy pedig ez így van, az érvényes tudomány közvetítésének kötelezettsége alól egészen a pedagógus kollégák sem mentesíthetők. Ha a tankönyvekben elavult tételek szerepelnek, nézzenek utána a modernebbeknek-helyesebbeknek, Karácsony Sándor is így tett tanár korában.

Az iskolában csak nyelviileg érthetően, világosan megfogalmazott, érvényes tudománynak van helye: ennek a követelménynek az igazságát nehéz lenne cáfolni. Van-e okunk arra, hogy úgy gondoljuk, mára ezek a követelmények már teljesültek? Valószínű, hogy nagyon sok tankönyvben bőven találhatunk olyan részleteket, amelyek sem nem világosak, sem nem érthetők, de nem is érvényesek. Ez pedig azt jelenti, hogy a nyelvi-tudományos nevelés általa feltárt problémái ma is problémák.

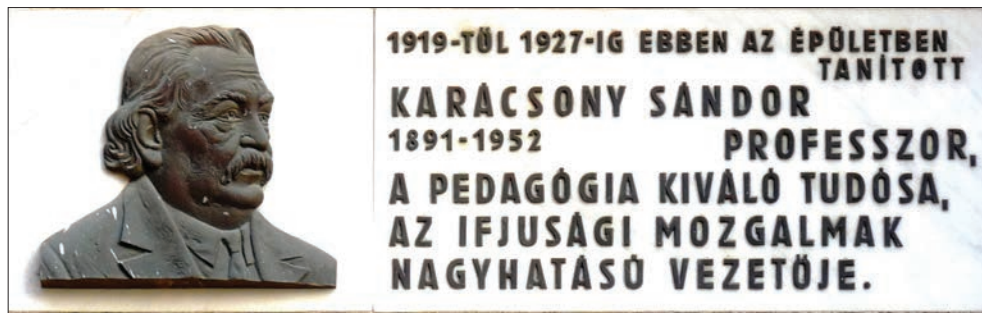

Karácsony Sándor

* * *

Az ember nemcsak ért, hanem érez, akar és hisz, az egészséges emberi lélekben érzelem, értelem, akarat, hit egységet alkotnak, bármelyik hiánya súlyos személyiségtorzulást, személyiségzavart eredményez. A nevelés tehát nem célozhatja csak az értelmet (bár az intellektuális hatások a többi területen is pozitívan hathatnak).

Karácsony Sándor domborműves emléktáblája az egykori Magyar Királyi Állami Zrínyi Miklós Reálgymnázium (ma: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kara) falán, ahol 1919 és 1927 között tanított. A bronz dombormű Rajki László szobrászművész alkotása

Az iskola régóta és nagyon helyesen törekedett érzelmi nevelésre is, s azt is fölfedezte, hogy érzelmi életünknek legalább három pólusa van.

Az egyik, az *életérzések* közvetlenül a testi szférával van kapcsolatban. Meghatározói életkörülményeink: megkapja-e testünk, ami dukál (étel, ital, fedél a fejünk felett)? De ugyanilyen fontos az is, hogy biztonságban érezzük-e ma-

gunkat. Karácsony Sándor mindkettőt fontosnak tartotta, azt is: esznek-e, alszanak-e eleget gyermekeink, azt is, biztonságban érzik-e magukat a felnőttektől. (Ezeknek a kérdéseknek manapság sajnálatosan nőtt az aktualitása, s a biztonságot illetően a szituáció sokszor a korábbinak a fordítottja: a felnőtt biztonságát a tanulók veszélyeztetik.) Az életérzések megnyugtatójának kulcsát azonban alapvetően a személyiség autonómiájának biztosításában látta. Hogy ez mit jelent? Azt, hogy minek tekintjük a másik embert: akadálnak, ellenfélnek, céljaink elérése hasznos eszközének – vagy annak, ami valójában: társunknak. Nagy kérdése ez az emberi életnek, nem hiszem, hogy Karácsony Sándor kora óta vesztett volna aktualitásából, s csak ismételhetem, amit ezzel kapcsolatban írt és mondott: ami az életben érvényes és aktuális, az az iskolában is az.

Tanár és diák tehát vegye tudomásul és fogadja el egymást a maga mivoltában, ajánlja. Férjenek meg egymással azon a helyen, ahol a sors összehozta őket, például az éppen aktuális osztályban, teljék az idejükből egymásra tanórán belül, tanórán kívül. S legfőképpen: tanuljanak meg együtt dolgozni, tanulják meg, hogy természetes kiegészítő felei egymásnak, éppen ezért csak közös munkában született eredményeik tartósak, minden más elmállik idővel. A tanár nem akkor tartja tiszteletben diákja autonómiáját, ha nem követeli meg tőle a tanulást, hanem akkor, ha a kisgyerekekkel játszik, a serdülővel problémázik, az ifjúval vitatkozik a kultúra közegeiben, ha úgy tetszik: a tananyag megtanításának ürügyén, s mindezt egzisztenciális komolyságú munkaként (KARÁCSONY 2011, 42. o.). (Csak példaként: a tanító életre-halálra matematikát, nyelvtant stb. játszik a kisdíákokkal.)

* * *

Mármost az egzisztenciális kérdésként megélt iskolában nem lehetnek idő- és térbeli akadályai a kapcsolat működésének, s nem lehet az életteli viszony árját az ok-okozati viszony gátjai közé szorítani. A botlásoknak, vétkeknek nincsenek végzetes következményei, a mindig újrakezdés, újrarendezés szabad légkörében mindig minden lehetséges, éppen úgy, mint a családban – mindaddig, míg ki nem derül valamiről, hogy az már nem. Azt viszont jó szívvel

lehet tudomásul venni, hisz a családban az ilyesmi is elviselhető. (Ez a tétel persze nem érvényes a devianciák és az aszocialitás eseteire.) Az *erkölcsi érzelmek* azonban főleg az akarati-közösségi nevelés kérdésköréhez tartoznak, ott majd még visszatérünk hozzájuk.

* * *

Az érzelmi viszonyulások harmadik és legfőbb lehetősége a művészetben adott, mivel érzelmi síkon a művészi, tehát a műalkotó-műélvező a természetes alapviszony. Az egyik emberből kitörő érzést, a vox humanát a másik sajátjának fogadja el és gazdagodik (tehát nevelődik) belőle. A megnyilvánuló felindultságának valódi oka kell hogy legyen, az érzelmi kitörés nem lehet mesterkéltné, hazug, mert azt a másik elutasítja. S az érzelmi kitörés meg kell hogy valósítsa a kör négyesgözesítését, meg kell találnia egyrészt az adott közösség történelmileg hitelesített formakincsét, másrészt az egyetlen, egyedi, egyszeri kifejezési formát, különben nem művész, csak valamiért indulatos ember, s nem művészet, amit produkál, hanem csak abajgás. S ráadásul mindezt minden ember mindenkor, egyetemes, univerzális problémájaként kell megmutatnia (KARÁCSONY 2006, különösen 9–84. o.). Nos, mindezek alapján ajánlja Karácsony Sándor a művészi-érzelmi nevelés anyagául a népi és klasszikus alkotásokat (tegyük hozzá, a klasszicitásnak igenis van normája), s hozzáteszi: művész és közönség egymásra találása az iskolában is csak személyes találkozás lehet. Tapasztalhatjuk: a gép, még a legjobb szándékkal alkalmazott gép is személyteleníti a művészi élményt, ezért csak nagyon módjával érdemes alkalmazni. Hogy azután miképpen válhat érzelmi viszonyulásban tanár és diák művésszé és közönséggé, arról sokat kellene beszélni, itt most azonban csak annyit: lehetetlen – és mégis lehetséges kellene hogy legyen. Amikor azonban azt látjuk, hogy nagy sokaságban maradnak emberek minden „nevelés” ellenére érzelmileg a toporzékoló, magát földhöz vagdosó kisgyerek szintjén (a rettenetes érzelmi sivárság tömegessé válásáról itt most ne essen szó), akkor azt kell hinnünk, hogy sokszor még jó szándékú nevelési törekvések is álautonómiát, ál művészetet erőltetnek a gyermekekre. S mindez, tetézve a monumentalitást mímelő, valójában azonban narkóizist megvalósító gépi közvetítéssel: lélekromboló.

* * *

A nevelés, bármiként is enyhítenénk a dolgot, alapvetően mégiscsak azt jelenti, hogy beavatkozunk a másik ember életébe, hogy az egyik ember tesz valamit, a másik meg elszenvedi. Karácsony Sándor rájött arra, hogy ennek a problémának nem megoldása az, hogy módszertani hozzáértéssel kívánatosra tesszük az „áldozat” számára a beavatkozást, hogy nevelői ügyeskedéssel fájdalommentessé tesszük cselekedeteinket. Úgy látta, képmutatás lenne a beavatkozást másnak hazudni, a tettet észrevétlenné tenni. A megoldás az, ha te, másik ember, elszenveded a cselekedeteimet, mert elviselhetően cselekszem.

Elviselhetővé a pedagógiai cselekvést egyrészt az teszi, hogy nem mondjuk a nehézre azt, hogy könnyű, a tanulásra azt, hogy csupa élvezet. Ellenkezőleg: világossá tesszük, hogy csendben megülni 5-6 órát egyvégtében nehéz, hogy a tanulás munka, sőt nehéz munka. De azért vagyok én itt, hogy megmutassam: én is túlestem ezen, más is, mégis élek, nem haltam bele. És azért vagyunk itt ketten-akárhányan, hogy együtt csináljuk, úgy könnyebb, ha van az embernek segítsége.

Másrészt az ilyen légkörben éppen úgy megvan a viszonzóság lehetősége, mint a családban: akin a sor, aki képes rá, az enged, az hajtja a másikat, az kezdi újra. Mint a családban: az igazi szabadság levegője akkor árasztja el az iskolát, mondja Karácsony Sándor, ha a diák apjának-anyjának, bátyjának-nénjének veszi tanárát, tanítóját, ő

meg kisöccsének, húgának, fiának, lányának a diákját. Mert csak a tisztességes családban kétségtelen, hogy egyik a másiknak mégiscsak jót akar, erkölcsi érzelmek és cselekedetek csak ott, a kétségbevonhatatlan kölcsönös jó szándék és szeretet légkörében alkotnak egységet. És cáfolja, aki tudja Karácsony Sándor igazságát: a nevelés voltaképpen szeretetvallás – a gyakorlatban.

* * *

Áttekintve Karácsony Sándor nevelésről vallott nézeteit, óhatatlanul is igazat kell neki adnunk, amikor azt írja: a nevelés a lehetetlen „letetése”.⁴ Mert ha tudjuk is mindazt, amit tudnunk kell a nevelésről, és ha próbáljuk is tudásunknak hasznát venni „menet közben”, azt is tudnunk kell: az életben alapvető törvényszerűség a kiszámíthatatlan fordulatok bizonyos bekövetkezése, mindig, mindenütt, hát még ember és ember, lélek és lélek összegyálulódásakor. S tudjuk: tökéletes tanár és tökéletes diák nincs, nem is lehet, hisz emberek mindketten. Mi hát a garancia arra, hogy kettejük viszonya mégiscsak jó gyümölcsöket hoz? Karácsony Sándor szerint a nevelő hitbizonyossága. Ne álljon gyermekek elé tanító-nevelő szándékkal, akinek nincs hite abban, hogy a lehetetlen mégis lehetségessé válik. De ne gondolja azt sem, hogy kegyeskedéssel be lehet foltozni az alapos pedagógiai munka hiányosságait, vagy pláne helyettesíteni lehet a tisztességes tanári munkát. A hitbizonyosság első renden azt jelenti, hogy hiszem: van értelme annak, hogy te meg én, ti meg én itt és most együtt valami olyannal fárasztjuk az elménket, aminek látszólag semmi összefüggése nincs hétköznapi életünkkel, holnapi megélhetésünkkel. De nincs fontosabb annál, mint hogy megértsük: az emberi életet az ilyen dolgokkal való gyöttrődés emeli a vegetatív élet színvonalára fölé, ezt nevezik kultúrának, ami mégiscsak az emberi társadalom emberi mivoltának egyetlen záloga. Erről a kultúráról vallok én, szigorúan a szaktárgyam nyelvén, ezen keresztül nyilvánul meg hitbizonyosságom: az életnek van értelme.

Karácsony Sándor a hitbizonyosság szükségességét tudományosan igazolja, sajátját az evangéliumból eredezteti, az evangéliumra azonban nem az argumentáció részeként, hanem forrásként hivatkozik, nem zárva ki a források közül például a humanizmus nemes eszméit. Az azonban pedagógiai alaptétele, hogy akinek nincs hitbizonyossága, annak nem lehetnek követői, tanítványai. Tanítványok nélkül viszont a „nevelés” értelmét veszti, tehát fölösleges róla értekezni.

Csak a pedagógus hite képes áthatni az emberi lélek felső rétegei és vitális érzései közötti hatalmas távolságot, csak ez adhatja számára azt az áhítatot, amely nélkül ember emberhez nem közeledhet az autonómia sérelme nélkül. Ámbátor ma már az is világossá kezd válni, amit Karácsony Sándor mindenkinél előbb látott meg: ha a természet autonómiáját nem tiszteljük, ha a természettel való viszonyunknak nem az áhítat az alapja, akkor oda jutunk, ahová mostanában már kezdünk eljutni: a természet tönkretételéhez.

* * *

Érvényes-e hát ma, a 21. század világában és Magyarországon mindaz, amit Karácsony Sándor a nevelésről írt és mondott? Amennyiben a ma pedagógiájában nem számít meghaladott eszmének, hogy a nevelésben (is) fontos az, hogy a partnerek tiszteljék egymást, ne vegyék el azt, ami nem az övék, sőt adják meg a másik jussát, fölösen is; hogy a nevelők magyarul, érthetően és érvényesen adják át, ami az iskolában átadandó; hogy a formákban az örök-szép emberit, társas viszonyaikban az elviselhetőség szabadságát keressék és találják meg diákjaikkal együtt, akkor érvényes. Amennyiben nem elavult elképzelés, hogy az emberiség minden nemzedékének meg kell tanulni hinni és szeretni, hogy az emberiség megmaradhasson, s voltaképpen ez a nevelés – akkor érvényes.

⁴ „A lehetlent leteti a nevelés, de letetnie kell mégis, mert egyetlen lehetőség a számára.” KARÁCSONY 2002, 389. o.

Még akkor is érvényes volna, ha mindezek az eszmék már nagymértékben megvalósulóban lennének, de különösképpen érvényes, ha – mint naponta látjuk – problémának maradtak, vagy mint problémák még el is mélyültek.

Ma a pedagógia tudománya más kifejezésekkel ugyan, de sok részterületen ugyanazt mondja, mint Karácsony Sándor. F. W. Kron, Nohl, Buber, Skinner, Mead, Parsons stb. nézetei a szimbolikus interakcióról, pedagógiai viszonyról, dialogikus viszonyról, szociális tanulásról egyeznek azzal, amit Karácsony Sándor a pedagógiai alapviszonyról és annak nyelvi, művészeti, társadalmi formáiról mondott.

Csak hogy Karácsony Sándor már hetven évvel ezelőtt megállapította mindezeket, s teljesebben, kiterjesztve a jogi és vallásos relációkra is, és érvényesítve az egyedfejlődés fejlődéslélektani szakaszaira is.

Egy hiba van: bár „ki van próbálva” érvényessége (lásd magának Karácsony Sándornak a pedagógusi működését, annak maradandóságát, s lásd ugyanezeket tanítványai működésében), mégsem veszik igazán tudomásul a magyar iskolai élet közszereplői és szereplői, vagy csak részben. Rész tudás csak rész eredményeket hozhat. Vannak ilyenek, tisztelet nekik, de többre lenne szükség. Más kérdés az, amikor egy-egy helyes tételt egyoldalú értelmezésben, teljességétől megfosztva éppen az ellenkezőjére fordítanak át, mint ahogy ő gondolta. Lásd például az iskolai autonómiák kérdéseit.

Még egy nagy akadályt látok Karácsony Sándor modern és aktuális pedagógiája érvényesülésének útjában. Amikor ő ezt a rendszert megalkotta, több szempontból épebb és stabilabb volt a nevelés társadalmi, nyelvi és személyes bázisa. Az akkori parasztság, iparosság, munkásság munkakultúrája, az értelmiség jelentős részének szellemi igényessége, az erőteljes falusi nyelv, tájnyelv, a túlnyomó többségében integer családi élet alapjaira jobban lehetett építeni, mint a mai társadalom erősen zsugorodó szellemi, nyelvi és anyagi alapjaira. Egyelőre a tömegmédia és a számítógép uralmának is inkább a hátrányai mutatkoznak nevelési szempontból.

Viszont a magyar nyelv, a klasszikus és népi kultúra, a szellemi hagyomány összegyűjtve-rendszerezve rendelkezésre áll, van miből újratanulni mindazt, ami a neveléshez szükséges. És itt van számunkra Karácsony Sándor érvényes neveléstudománya, amelyet haszonnal tanulmányozhat minden hivatásszerető nevelő.

Hivatkozott művek

KARÁCSONY Sándor 2002. *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2006. *A könyvek lelke*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2009. *A magyar észjárás*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2010. *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2011. *A magyar demokrácia. A magyar béke*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KONTRA György 2003. *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. BIP, Budapest.

Heltai Miklós 1941-ben született Budapesten, pedagóguscsaládban. Iskoláit Gödöllőn és Budapesten végezte, az egyetemen történelem–latin szakos tanári oklevelet szerzett. 1963-tól a péceli gimnáziumban tanított, 1973-tól harminc évig a gödöllői Török Ignác Gimnázium igazgatója volt. A Karácsony Sándor életművét kiadó és ismertető Csökmei Kör vezetője. A Károli Gáspár Református Egyetemen pedagógiaszemináriumokat tartott, publikációi is e tárgykörből valók. Ma a péceli református óvoda munkáját segíti. Legkedvesebb óráit nyolc unokája körében tölti.

